

Tijdschrift

Juni 2008

Inhoud

Een hobby
met perspectief

Een vrije slingerklok
van Philip Woodward

Skeletklok met
vierkante tandwielen

Salomon Coster
prijs uitgereikt

Bijzondere stukken
bij Sotheby's

Prijs: € 8,50

Inleveren kopij

De uiterste inleverdatum van kopij voor nummer 3, 2008, is 1 augustus 2008. Kopij en beeldmateriaal graag vóór die datum naar m.timmer@railangfords.nl

Tekst en beeldmateriaal voldoen bij voorkeur aan de volgende eisen:

- Teksten dienen als Word bestand als attachment te worden gemaïld. Dus bijvoorbeeld niet opgemaakt in het e-mail programma Outlook.
  - Ook voor Tijdschrift geldt, dat het digitale tijdperk zijn intrede heeft gedaan. Dit betekent dat de redactie zoveel mogelijk werkt met digitaal beeldmateriaal. Stuur daarom liever geen foto's of ander papieren beeldmateriaal op. Tenzij het echt niet anders kan. Maar ook dan geldt dat de beelden van fotokwaliteit moeten zijn.
  - Om digitale beelden in drukwerk om te kunnen zetten is een minimale 'resolutie' noodzakelijk. In de praktijk is een resolutie van minimaal 0,5 mb (500 kb) vereist. (Meer is natuurlijk altijd goed). Beeldresoluties die lager zijn, bijv. 60 kb, zijn op het beeldscherm weliswaar redelijk scherp, maar voor drukwerk volstrekt onbruikbaar.
- TIP: u kunt de resolutie controleren door met uw cursor op het 'ongeopende' fotobestand te gaan staan. Dan verschijnt automatisch het aantal kb's of mb's. Een andere mogelijkheid is om met de cursor op de 'geopende' foto te gaan staan en op de rechtermuisknop te klikken. Door vervolgens naar 'eigenschappen' te gaan, verschijnt de beeldresolutie.
- Ook digitale beelden moeten als attachment worden verzonden, dus niet als onderdeel van een Word document.

Federatie op internet

Informatie over de opzet van de Federatie Klokkenvrienden en de verenigingen die tezamen de Federatie vormen, is te vinden op: www.fed-klokkenvrienden.nl

De webmaster is H. van den Ende junior, te bereiken op hans@hende.com

Redactieadres "TIJDSCHRIFT"

M.F. Timmer
Goudenregenstraat 15
1402 ET Bussum
m.timmer@railangfords.nl
Tel. 035 - 691 90 61

Bij de voorplaat:

Na een omvangrijke restauratie is het oude uurwerk in het oude raadhuis van Esslingen am Neckar weer geïnstalleerd. (zie ook pag. 19)

Federatie Klokkenvrienden

De Federatie Klokkenvrienden is een samenwerkingsverband van:
- Vereniging van Vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven
- Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk
- Dutch Section of the Antiquarian Horological Society
- Sectie Uurwerkherstellers van de Nederlandse Juweliers en Uurwerkenbranche

Bestuur:	namens:
E.H. Glasius, voorzitter	Schoonhoven
W. van der Krogt, secretaris	MNU
F. van Gurp, penningmeester	NJU
Ir. K. Roscam Abbing	AHS
W. van Vliet, coördinator evenementen	Schoonhoven
Secretariaat:	Dorpsstraat 70a 1842 GW Oterleek 072 - 5346690 willemvdkrogt@hetnet.nl
Betalingen:	Postbank nr. 7234958 t.n.v. penningmeester Klokkenvrienden, Rotterdam
Website:	www.fed-klokkenvrienden.nl
Vereniging van vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven	M.G.H.A. de Graaff O. van Göttschlaan 7 2082 HV Sampoort Zuid 023 - 5383401 e-mail: grafwerk@quicknet.nl
Secretariaat:	Postbank nr. 2820594 t.n.v. Vereniging Vrienden
Betalingen:	
Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk	W. van der Krogt Dorpsstraat 70a 1842 GW Oterleek 072 - 5346690 willemvdkrogt@hetnet.nl
Secretariaat:	Postbank nr. 3767920 t.n.v. Vereniging Vrienden MNU
Betalingen:	
Dutch Section Antiquarian Horological Society	Ir. K. Roscam Abbing Anna van Burenlaan 3 2012 SL Haarlem 023 - 5292501 e-mail: k.roscamabbings@hetnet.nl
Secretariaat:	
Sectie Uurwerkherstellers Nederlandse Juweliers- en Uurwerkenbranche	Postbus 904 2270 AX Voorburg Koningin Julianalaan 345 2273 JJ Voorburg 070 - 3866248
Secretariaat:	
Samenstelling TIJDSCHRIFT	
Redactie:	E. H. Glasius
Advertenties:	Ir. L. A. A. Romeyn tel. 0341 - 254265
Druk:	Drukkerij WC den Ouden bv
Vormgeving:	FusionHouse

Advertentietarieven (excl. BTW)
Bij eenmalige plaatsing:
1/1 pagina, € 150 - 1/2 pagina € 100
Voor vier plaatsingen:
1/1 pagina € 175 - 1/2 pagina € 125
achterpagina € 500

Kleine annonces (vraag en aanbod): € 15
te voldoen door overmaken van dit bedrag op de rekening van de penningmeester; de tekst kan naar de redactie worden gestuurd.

De sluitingsdatum van het volgende nummer is: 1 augustus 2008
De verschijningsdatum is: 25 september 2008

Een hobby met perspectief

door: Ger Tielen

Met een zacht krassend geluid komt het mechaniek in beweging en maakt de onderlinge beweging van aarde, zon en maan op aanschouwelijke wijze duidelijk. De maker, Wim Hodzelmans, is duidelijk trots op zijn versie van het Tellurium dat door Philipp Matthäus Hahn zo'n 225 jaar geleden werd ontworpen.

Wim Hodzelmans vervaardigde een exacte kopie van het originele model dat in het Kellenberger Museum in het Zwitserse Winterthur nog altijd te bewonderen valt. De enige toevoeging is een opwindmodule. Die stelt een leerling in staat op zijn gemak de bewegingen van de drie-eenheid te volgen bij het doorlopen van de jaarcyclus. Het Tellurium is immers ontworpen voor onderwijsdoeleinden. Het zal binnenkort te zien zijn in het prestigieuze klokkenmuseum in La Chaux-de-Fonds.

Technisch genie

Philipp Matthäus Hahn was een natuurkundig en technisch genie, die in de tweede helft van de achttiende eeuw zijn beroep als predikant en zijn geloof in het bovennatuurlijke verbond met een intense fascinatie voor de wetten van de natuur en de mechanica. Wim Hodzelmans, bouwkundig hoofdopzichter 'in ruste,' stuitte op zijn reizen door Europa enkele malen op bewaard gebleven werken van Hahn. "Het gaat om een van de erflaters van Europa. Hij specialiseerde zich in tijdrekening en visualisatie van tijd en ruimte. Hij ontwierp uurwerken en planetaria en was de uitvinder van de kwadrant weegschaal en werd daarmee grondlegger van de fijnmechanische industrie in de

Schwäbische Alpen. Maar voor mij als 'professionele' hobbyist was het gewoon een uitdaging om zijn ontwerp van toen tot nieuw leven te brengen."

Educatief geheel

Wim Hodzelmans werkte ruim drie maanden aan het Tellurium, gebruik makend van beschrijvingen van Ludwig Oechslin, conservator van het museum in La Chaux-de-Fonds, en van eigen metingen aan het model in Winterthur. Het museum verleende bij hoge uitzondering toegang tot het zeldzame werk. "De verhoudingsgetallen van de tandwielen zorgen voor exactheid van de knopenbaan van het maantje en van de zons- en maansverduisteringen. (foto 1). Hahn heeft ervoor gekozen het maantje van een lichte en donkere helft te voorzien. De lichte kant symboliseert de door de zon besche-

nen oppervlakte (want een tellurium is, volgens Van Dale, een toestel om de beweging van zon, maan en aarde aanschouwelijk voor te stellen)." Natuurlijk heeft Wim Hodzelmans als wereldbol een kant en klaar modelletje gemonteerd en niet zoals Hahn een zelf beschilderd en met papier beplakt bolletje. Als ondergrond dient ook niet een plaat van notenhout, maar een van spiegelend graniet waarin sterretjes fonkelen. Het is een indrukwekkend educatief geheel. (foto 2, 3)

Extreme makeover

Het nieuwgebouwde tellurium laat onmiskenbaar vakmanschap zien, ontwikkeld in tientallen jaren. "Meer dan dertig jaar geleden drukte mijn schoonvader mij een oude staarklok in handen, overgebleven uit de jaren dat hijzelf zijn vrije tijd verdreef met de reparatie van kapotte oude uurwerken. 'Misschien kun je er iets van maken?' Dat was het begin. Een jaar later vijlde ik mijn eerste

vervangende tandwiel voor een Schwarzwaldler Uhr, die overigens nog steeds perfect loopt, en niet veel later kocht ik een frees om tandwielen machinaal te maken." Een reeks van oude en versleten uurwerken uit heel Europa kreeg in Wim Hodzelmans' handen uiteindelijk een volledige opknappbeurt, een extreme makeover zou je kunnen zeggen.

Eigen gieterij

"De technieken heb ik mijzelf aangeleerd, uit oude handboeken en door het af te kijken van collega-hobbyisten en restaurateurs, tot en met handbeschildering met emailleverf van wijzerplaten. En ook het maken van astronomische uurwerken en het nagieten van bellen die in geen enkele gietonderneming te verkrijgen zijn." Daarvoor richtte hij in een werkplaats een bescheiden gieterijtje in dat aan alle moderne eisen voldoet. "Het kost een hoop geld en al je vrije tijd, maar het is ook puur plezier om oude en nieuwe technieken te leren beheersen. Tot op het niveau dat nodig is om complexe uurwerken en klokkenspelen uit voorbije eeuwen na te bouwen. Het geeft een goed gevoel als weer een onderdeel geslaagd is."

Topstuk

Het absolute topstuk voor Wim Hodzelmans is een werkstuk van drie volle jaren, een combinatie van een vroeg negentiende eeuws uurwerk en een speelwerk uit dezelfde periode. Het behoorlijk ingewikkelde dubbel grootwiel skelet uurwerk is vrijelijk geïnspireerd op een werk van Sagniez uit Montreuil. Het 250-tandige grondwiel kan een slagwerk in gang zetten voor kwartier- en uurslagen, en tevens een speelwerk met 15 zelf gegoten en op toon gebrachte bellen. De halve secondeslinger zorgt voor het juiste tikgetal. Het slagwerk bestaat uit twee bellen die precies één terts van elkaar verschillen en een sprankelend aangename

tweeton laten horen voor de kwartierslagen. Voor de uurslagen worden de bellen gekanteld en wordt alleen de laagste bel met twee hamers tegelijk aangeslagen. Een subtiel maar duidelijk hoorbaar verschil. Op elke uurslag kan het speelwerk (van een Frans type met vallende hamers zonder veren) worden vrijgegeven, waardoor een van de vijf melodietjes van de gemonteerde melodierol te horen is. Twee hamers per bel maken snelle repetitie van tonen mogelijk. (foto 5)

Speelrollen

Onderin de kast zitten vier extra wisselrollen met elk ook vijf melodieën, variërend van vrolijke dansliedjes (Sur le pont l'on y danse) tot warm kerstrepertoire (Nu sijt wellecome). "Het is niet zomaar nagebouwd," zegt Wim Hodzelmans, "want alle beltonen zijn op 440 Hz gestemd, een moderne toonladder, daar is een computerprogramma aan te pas gekomen. Elke rol bevat (afhankelijk van de melodietjes) 360 tot 700 penen die in even zovele (computer geprogrammeerde) gaatjes zijn geslagen, op maat geknipt, geslepen en afgebraamd. Een door een veermechanisme aangedreven 'snek uurwerk' brengt de speelrol in beweging. Elke wenteling is één melodietje. Door minimale opschuiving van de rol wordt een volgend melodietje geprogrammeerd." Over elk detail is nagedacht. Zelfs over beperking van slijtage door gebruik van twee hamertjes per bel. En alles is precisiewerk tot en met de op 0,3 x 0,7 mm geslepen verenstaal gemonteerde hamertjes.

Kun je zo iets nog wel een hobby noemen? Het is meer dan dat, omdat zulk werk een rijke historie van fijnmechanisch handwerk laat herleven en tastbare kunstwerken oplevert die van generatie op generatie kunnen worden doorgegeven. Wim Hodzelmans is van plan om voorlopig te blijven genieten van de uitbouw van zijn vaardigheden. Hij heeft inmiddels enkele lezingen gegeven (in met name Duitsland) om met graagte zijn kennis over te dragen. "Want", zegt hij, "dit is een hobby met perspectief."

W5 – Een Vrije Slinger Klok ontworpen door Philip Woodward

door: Brian A. Robertson

Ongeveer een kwart eeuw geleden besloot Philip Woodward een mechanische versie te bouwen van de vrije slingerklok, die in de jaren dertig door William Hamilton Shortt was ontwikkeld. Hij noemde zijn klok de W5. Slechts enkelen hebben getracht een kopie van de W5 te bouwen, waaronder de auteur van dit artikel.

Naar aanleiding van een publicatie in het Horological Journal van februari 2004 door Philip Woodward over de door hem gebouwde klok W5, werd ik benaderd door een collega uit Doetinchem met de vraag of ik de uitdaging aan wilde gaan deze klok te bouwen. Begin 2005 zijn wij begonnen om allebei een exemplaar te maken. Beide klokken zijn nu klaar en hebben een nauwkeurigheid van een paar seconden per maand zonder (op dit moment) enige vorm van compensatie.

Degene die iets meer wil weten over de geschiedenis van W5, raad ik aan het artikel in het Horological Journal te lezen. Ik blijf bij de belangrijkste punten voor deze presentatie en leg de nadruk op de werking van het echappement, (foto 1)

eerdere door hem gemaakte uurwerken W1 t/m W4 zijn genoemd. W5 werkt op dezelfde principes als de Shortt klok maar zonder de noodzaak van elektrische energie en een vacuüm kamer voor de slinger. Philip wist van te voren dat de W5 niet zo nauwkeurig als de Shortt klok zou zijn. Hij heeft zijn klok in 1983/84 gebouwd en informatie hierover is in verschillende publicaties verschenen o.a. in:

- "Prizewinning Clocks" Horological Journal februari 1986.
- "A Horological Adventure" Clocks Magazine januari en februari 1986.
- Het boek "My Own Right Time" door Philip Woodward 1995.

Niemand heeft geprobeerd de klok na te bouwen of te verbeteren totdat Bob Holstrom, een Amerikaan, 3D tekeningen gemaakt heeft en deze gepubliceerd heeft in de Horological Science Newsletter. Ik heb een kopie van die tekeningen van Bob Holstrom gekregen. Er zijn op dit moment verschillende exemplaren in de maak in Amerika, maar zover ik weet, alleen die van mijn collega en mij in Europa.

Gaand werk

Philip is een amateur klokkenbouwer die niet de gereedschappen heeft om zijn eigen tandwielen te maken. Hij heeft de tandwielen voor W5 laten maken door een machinefabriek in Engeland. De tandwielen zijn gemaakt van aluminium en hebben een evolvente tandvorm. Ik besloot dit voorbeeld te volgen.

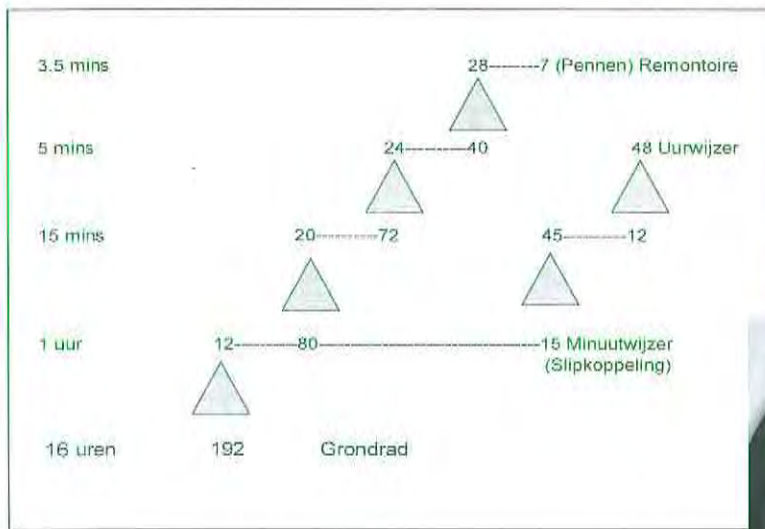
Ronsels op de center en intermediate as zijn van zilverstaal gemaakt. Een Harrison Maintaining Power is geplaatst tussen de opwindas en het grote wiel. Een windvleugel is op de achterkant van het escapewiel geplaatst om de energie van escape mechanisme op te vangen. Alle assen lopen op 3mm en 5mm kogellagers. De krachtbron is een 6kg gewicht. Het overbrengen van de trein is op afbeelding 1.

Nauwkeurigheid

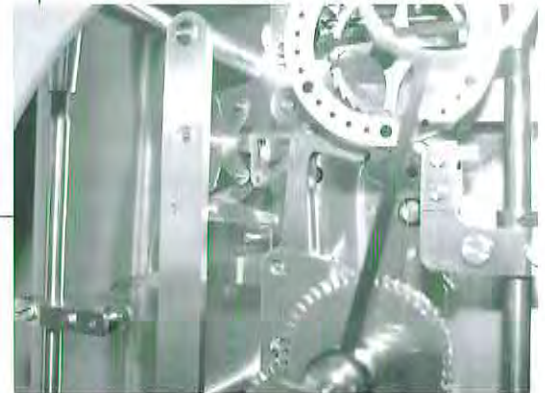
Het doel van Philip Woodward was een mechanische versie te vervaardigen van de vrije slingerklok, ontwikkeld door William Hamilton Shortt in de jaren 30. Hij noemde zijn klok W5 omdat

Foto 1
W5 in
eikenhouten kast

Slave

Foto 2
Het escapement van dichtbij; countwiel (rechts boven), escapewiel en zwaartekracht lichter (center), impulse roller (links onder)

Afbeelding 1 - .....

Echappement

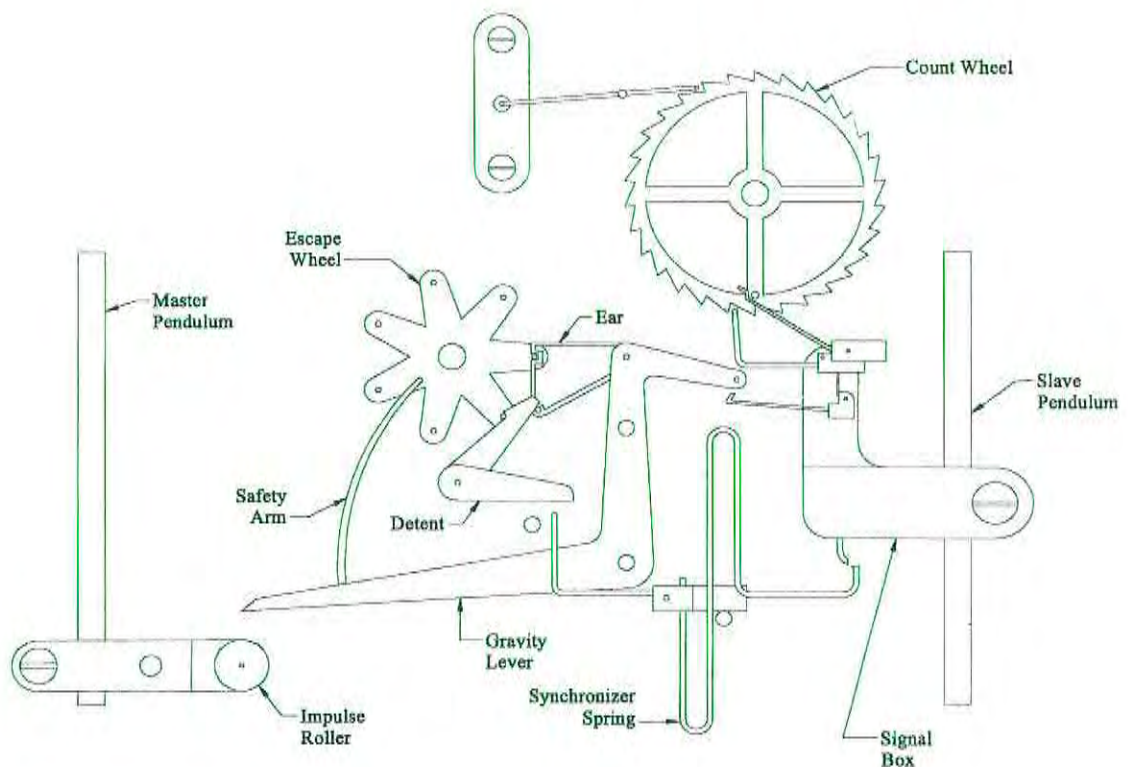
Afbeelding 2 toont een tekening van het echappement. Philip noemt zijn ontwerp de "Double Gravity Escapement" (dubbel zwaartekracht echappement) omdat de gravity lever (zwaartekracht lichter) een impuls geeft aan zowel de master als de slave slinger. Ik kom hier straks op terug. De belangrijke componenten van het escapement zijn als volgt: (foto's 2, 3)

Pendulum
Heeft een frequentie van 1

Foto 3
Het escapement, wijzerwerk en opwindas

Afbeelding 2: ESCAPEMENT

hertz (een complete cyclus per seconde) of een half seconde slinger en heeft een theoretische lengte van 249mm. Ik heb de staaf van zilverstaal gemaakt maar als de klok goed loopt, overweeg ik invar of fused quartz te gebruiken. Philip gebruikt invar zonder compensatie. De slingerlens is een 580g cilindrisch gewicht.

Signal Box

De signal box is op de slave pendulum bevestigd. De belangrijkste functie is om het oor op de gravity lever los te trekken van het escape wheel en de gravity lever op de impuls roller te leggen. Het heeft aan de onderkant een kleine veer die door de synchronizing spring gegrepen wordt tijdens het synchronisatie proces.

Count Wheel

De count wheel is een palrad met 30 tanden. Het is van titanium gemaakt en wordt door de slave slinger rondgedraaid. Er is een smalle pen op de omtrek geplaatst die elke 30 seconden een stalen draad op de signal box naar beneden drukt en het escapement in functie zet.

Gravity Lever

De gravity lever lijkt op een dier met een neus, een oor en een staart. Het heeft twee functies namelijk om een impuls aan de slave en master slinger te geven.

Escape Wheel

Het escape wheel is van titanium gemaakt en heeft 7 pennen aan de voor - en achterkant. Een windvleugel is op de achterkant van het escapewheel geplaatst om de energie van het escape mechanisme de op te vangen.

Master Pendulum

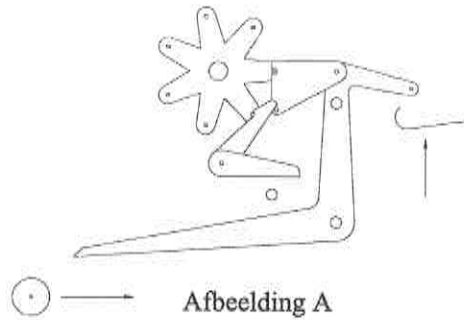
Heeft een frequentie van 0.7 hertz (21 complete cyclussen per 30 seconden) en heeft een theoretische lengte van 493 mm. Ik heb de staaf van zilverstaal gemaakt maar als de klok goed loopt, overweeg ik invar of fused quartz te gebruiken. Philip gebruikt invar met aneroid compensatie. De slingerlens is een 1200g cilindrisch gewicht.

Synchronizing Spring

De synchronizing spring zorgt dat elke 30 seconden de synchronisatie van de slave pendulum met de master pendulum ingesteld wordt.

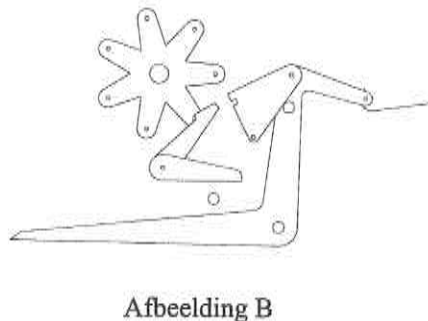
Werking

Afbeelding 3 a

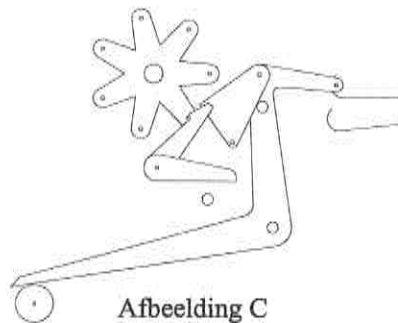
De impuls roller aan master slinger is op weg naar de staart van de gravity lever. De haak van de signal box op de slave slinger staat op het punt omhoog te bewegen en de neus van de gravity lever naar rechts te trekken. Dit wordt veroorzaakt door de pen aan de omtrek van het count wheel die de stalen sensordraad naar beneden drukt en de haak, door een lichter, omhoog drukt.

Afbeelding 3 b

Het spel begint wanneer de haak de gravity lever naar rechts trekt en het oor van de pen op het escape wheel ontkoppelt. Het oor valt op een pen in de nek van de gravity lever.

Afbeelding 3 c

De slave slinger beweegt nu naar links en legt de gravity lever langzaam op de impuls roller van master slinger. Het gewicht van de gravity lever geeft een impuls aan de slave slinger. De bewe-

Sinds 1986

Henk Jonker
MEUBELRESTAURATIE

Restauratie van antieke meubelen en uurwerkkasten

17^e - 18^e - 19^e eeuw

Telefoon: 072 - 5066153   Mobiel: 06 - 27533327

Ingeschreven in het RESTAURATOREN REGISTER

Lamoraalweg 59, 1934 CC Egmond a/d Hoef

Regulateur, in eigen atelier vervaardigd.

Uurwerkmakerij A.P. Walhout

Gespecialiseerd in het vervaardigen van:

**Tandraderen en rondsels in iedere kwaliteit
en tandvorm.**

-Ankerraderen, pal- en sterraderen.

-Snekken, kloven en bruggen enz.

**-Precisie- en astronomische
uurwerken.**

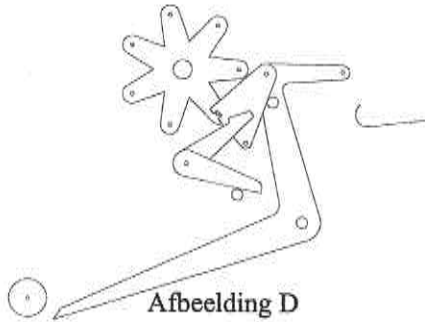
**Ook restaureren wij uw antieke
klok of barometer geheel
naar uw wens.**

s-Gravenstraat 47 4431AA 's-Gravenpolder
Tel. 0113-311339 www.uurwerkmakerij.nl

ging naar links van de slave slinger wordt voortgezet en de haak wordt losgelaten van de gravity lever.

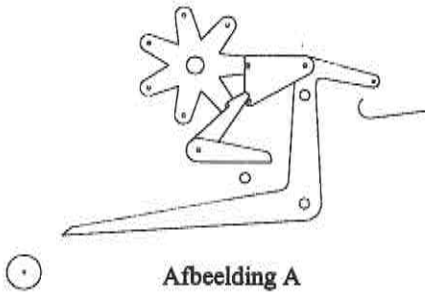
Afbeelding 3 d

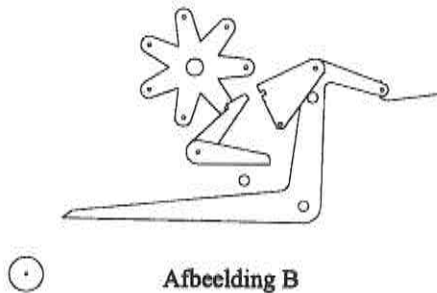
Afbeelding D

De master slinger beweegt nu naar links en het punt van de gravity lever staart valt van de impuls roller af en geeft een impuls aan de slinger. Het oor op de gravity lever valt op een pen op het escape wheel. Dit veroorzaakt een korte terugwerking van het escape wheel, genoeg om de detent los te laten.

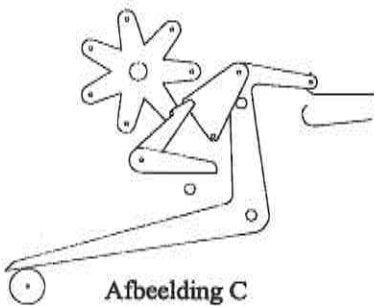
Samenvatting van de werking van het escapement:

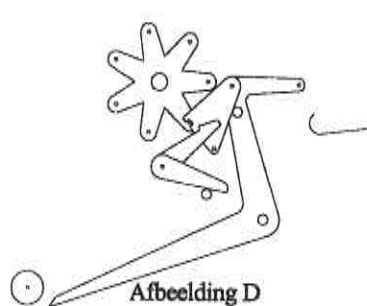
Afbeelding A

Afbeelding B

Afbeelding C

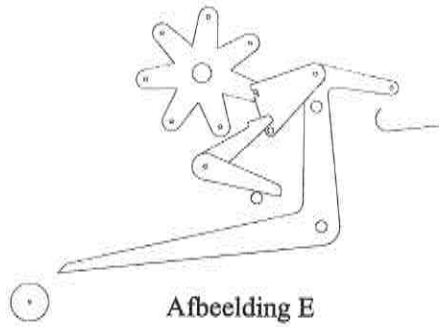

Afbeelding D

Synchronisatie

Het is de bedoeling dat de slave slinger elke 30 seconden in synchronisatie met de master slinger wordt gebracht. De synchronizing spring is geactiveerd door de val van gravity lever van de impuls roller. De detent wordt losgelaten van het escape wheel (afbeelding d) en valt op een pen in de voorplaat. Het valt ook op de linkerkant van de synchronizer spring. De rechterkant wordt omhoog gedrukt en, afhankelijk van de stand van de slin-

Afbeelding 3 e

Afbeelding E

Het escape wheel is nu vrij en draait tegen de wijzers van de klok in. Het oor dat op een pen van de escape wheel zit drukt de gravity lever weer omhoog en tegelijkertijd wordt de detent omhoog gedrukt door een pen aan het oor. De volgende pen op de escape wheel wordt gegrepen door de haak op de detent en wij zijn nu terug op de stand van afbeelding a. of de ruststand.

ger, gegrepen door de tab aan de onderkant van de signal box. Dit wordt het "hit and miss" systeem genoemd en in de praktijk, wanneer beide slingers goed ingesteld zijn, is elke tweede beweging van de synchronizer spring een "hit". Dat betekent dat synchronisatie elke minuut gebeurt.

Een skeletklok gebaseerd op vierkante tandwielen

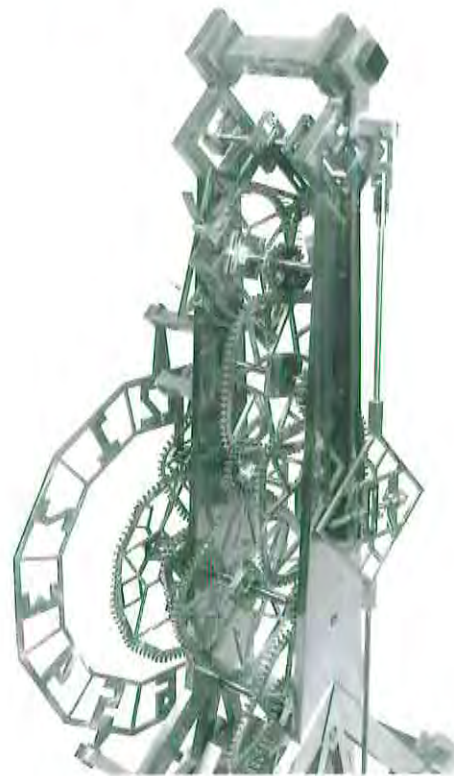
door: C.J. Wijnberg

Een afbeelding van een klok met vierkante tandwielen in het Musée des Techniques (voorheen Conservatoire Nationale des Arts et Métiers) in Parijs vormde de belangrijkste uitdaging om ook zoiets te gaan bouwen. Al was het alleen maar om antwoord te krijgen op de vragen: 'welk geheim zit er achter een dergelijke constructie?' en 'hoe kan een vierkant tandwiel (weliswaar met afgeronde hoeken) toch zijn kracht overbrengen aan een rondsel?'

De oplossing is simpel: het rondsel is excentrisch gemonteerd en het aantal tanden is $\frac{1}{2}$ van het aantal tanden van het tandwiel waarop het loopt. Het probleem, dat zich bij deze tandwielverhouding voordoet, is het snel aflopen van de veer omdat de vertraging in de tandwieltrain minder sterk is dan bij de gebruikelijke verhoudingen. Daarom is in het definitieve ontwerp een extra as opgenomen. Het uurwerk in Parijs is om die reden ook uitgerust met een balanswiel, wat een zeer langzame ontsnapping geeft. Mijn voorkeur ging uit naar een ontsnapping met een slinger, vandaar de extra as. Verder moest het een skeletuurwerk worden waarbij het motief 'vierkant' zo veel mogelijk in constructie en vormgeving zou voorkomen. (foto 1)

Afb. 1. (rechts)
De complete klok op een houten voet, die is ingelegd met donkere vierkantjes.

Afb. 2. (links)
De achterkant met het bijzondere vierkant in de slinger.

van de hoeken heb ik een proefopstelling gemaakt. Daarbij werd een schijfje met de buitendiameter van de steekcirkel van het geplande rondsel in de vierklauw geplaatst. Door alleen twee tegenover elkaar liggende bekkens te verstellen, kan de excentriciteit van het schijfje ingesteld worden. De buitenzijde hiervan werd tijdens het (handmatig) draaien afgetast en op een vier maal langzamer draaiend plaatje afgetekend. Zo kan naar een excentriciteit worden gezocht, waarbij de steekcirkel van het tandwiel wordt gevormd door vier bijna rechte lijnen, in de hoeken verbonden door een ronding. Van deze ronding is het middelpunt bepaald en tevens het aantal tanden voor dat ronde deel. Dit aantal is zo berekend dat het precies aansluit op de tanden van het aanliggende rechte deel. Met een speciaal hulpstuk zijn eerst de tanden gefreesd op de vier rondingen (met het middelpunt als draaipunt) en vervolgens de tanden op de vier rechte delen.

Proefmodel

Voor het bepalen van de verhoudingen tussen de rechte delen van de tandwielen en de rondingen

Dit is gemakkelijk beschreven, maar in de praktijk komt er een hoop reken- en meetwerk aan te

pas om de tanden van het rechte deel goed aan te sluiten op die van het ronde deel. Het rondsel is vervolgens 'normaal' gefreesd op een 'stomp' (d.w.z. nog vastzittend op het materiaal waaruit het gemaakt is). Dit wordt weer in de vierklatw geplaatst. Het vierkante tandwiel wordt in een hulpopstelling voor het rondsel geplaatst en de excentriciteit van het rondsel wordt zodanig ingesteld tot het goed ingrijpt over het gehele vierkante tandwiel. In deze stand kan daarna het (excentrische) asgat in het rondsel geboord worden om het vervolgens af te steken.

Op deze wijze zijn alle tandwielen en rondsels gemaakt. Op de laatste 2 assen moest de excentriciteit met een contragewichtje gebalanceerd worden. Als echappement is gekozen voor Graham bekken ingrijpend op een pennenrad. De bekken zijn gemonteerd op een vierkant, dat om de as van het ontsnappingsrad kantelt. De ring met pennen is 'verborgen' in een vierkant ontsnappingsrad. De slingerdrijver loopt door een vierkant gat aan de bovenzijde van de platine en drijft de slinger aan middels een nastel-inrichting in een vierkante constructie. Uiteraard is de slingerlens ook vierkant. (foto 2)

Wijzerwerk

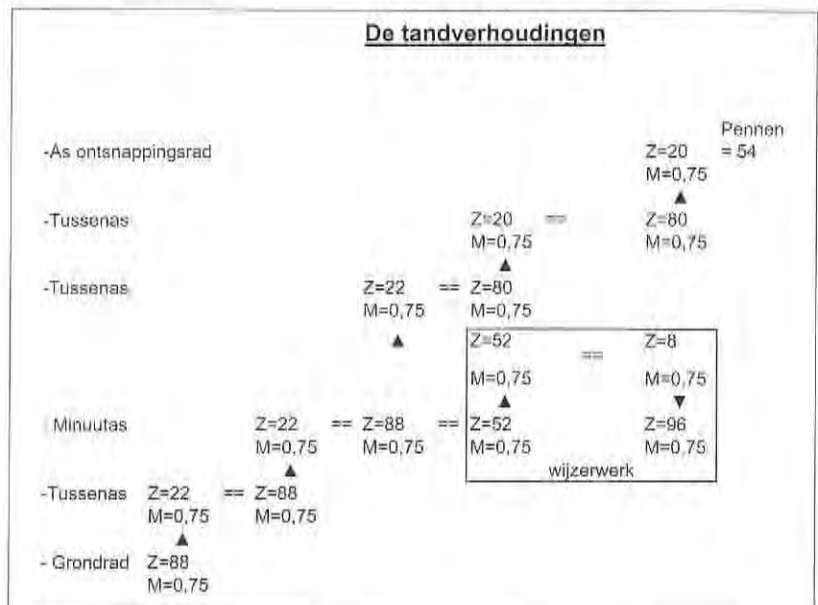
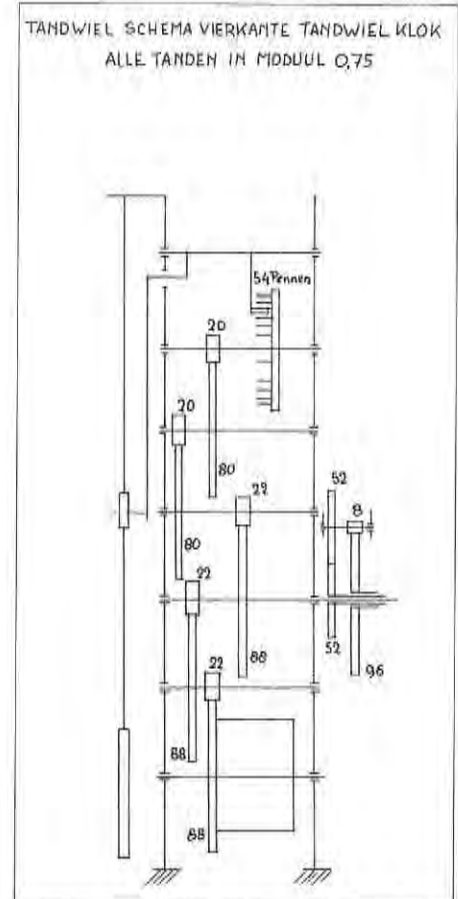
Het wijzerwerk leverde ook weer interessante constructieproblemen op! Het bestaat uit twee gelijke vierkante tandwielen van elk 52 tanden. Maar .....als deze tandwielen precies gelijk worden gefreesd, dan functioneren zij niet! Als bij voorbeeld in het midden van de ronding bij het ene tandwiel zich een tand bevindt, dan dient bij het andere rad zich een tand-tussenruimte te bevinden! Alle tanden van deze beide raderen moeten een

tand (steek) verschoven staan! Voor het resterende deel van het wijzerwerk heeft het rondsel 8 tanden en loopt op een twaalfhoekig rad van 96 tanden. De twaalf 'hoeken' bestaan elk uit een rond deel met 3 tanden en de tussenliggende rechte delen bestaan elk uit 5 tanden. Het rondsel is 0,9 mm excentrisch. (foto 3)

Afb. 3. (links)
De cijfering is twaalfzijdig, de wijzers zijn voorzien van vierkanten en sterren.

De twee hoofdplatines staan op vier poten waarin de vorm van deze platines terug komt. Om vierkant- en stermtieven tot uiting te laten komen, zijn de hoofdplatines afgefreesd tot drie niveaus. Ook de doorsnede van de pilaren is rechthoekig. Het spaakpatroon voor de verschillende tandwielen is een ontwerpklus op zich; vooral bij het twaalfhoekige rad: het spaakpatroon moet van een twaalfhoek terugkomen tot een vierkant! De wijzerplaat is twaalfhoekig en open gewerkt. Men zou een vierkante wijzerplaat verwachten, maar dat blijkt qua vormgeving niet mooi te zijn. De wijzers zijn ook een eigen ontwerp, uiteraard met een vierkant motief.

Het geheel is geplaatst op een rechthoekige houten voet, die met een lichtkleurige houtsoort is gefineerd. In het centrum en op de bevestigingsplaatsen bevinden zich vierkantjes van donker fineer. Ik mocht voor het uurwerk vanwege de constructie maar vooral voor de vormgeving al veel bewondering oogsten.

RESTAURATIE / REPARATIE

VAN OUDE / ANTIEKE KLOKKEN

TORENUURWERKEN EN

ELEKTRISCHE BUITENKLOKKEN

A. Peek Uurwerktechniek

Merelstraat 84 A/B

1223 NV Hilversum

Tel. : 035-683 70 27

Fax : 035-588 21 11

E-mail: peekuurwerktechniek@planet.nl

- * SVGB gecertificeerd leerbedrijf uurwerktechniek *
- * vervaardigen van alle onderdelen naar tekening of model *
- * openingstijden maandag t/m vrijdag van 09.00 – 16.00 uur *

JAN HENKELS

Herman Horselenberg

restaurator antieke uurwerken

Reparatie - Restauratie

van oude en antieke

uurwerken

Uw kostbare bezit wordt met respect en vakmanschap behandeld.

IJsseldijk 89, 8194 LC Veessen. Telefoon 0578 - 631783

herman@horselenberg.nl • www.horselenberg.nl

JOHN ELLICOTT

Salomon Coster Ere-penning uitgereikt *Eerbetoon aan Constance en Louis Plessen*

door: E.H. Glasius

Het bestuur van de Federatie Klokkenvrienden heeft de Salomon Coster Ere-penning voor 2008 postuum toegekend aan Louis Plessen, én aan zijn echtgenote Constance Plessen-Haagen.

De uitreiking van de penning aan Constance Plessen geschiedde op zaterdag 26 april tijdens de algemene ledenvergadering van de Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven, die als gebruikelijk in het museum werd gehouden

De penning is, volgens het reglement, bedoeld om personen te eren "die zich bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt voor de Federatie dan wel voor de bevordering van de liefde voor en/of kennis van (oude) klokken, uurwerken en horloges in Nederland." Het bestuur overwoog, dat het echtpaar Plessen op beide gebieden bijzonder actief is geweest en unieke bijdragen heeft geleverd.

In zijn speech zei voorzitter Erik Glasius ditmaal met enige ambivalentie te spreken omdat Louis Plessen vorig jaar is overleden, zodat hij slechts postuum kon worden onderscheiden. In de kring van de leden Schoonhoven is heel goed bekend wat Louis, vooral samen met Constance, allemaal heeft gedaan voor de klokkenwereld.

Buiten Schoonhoven is Louis Plessen jaren actief geweest als secretaris van de Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk. In die functie heeft hij die organisatie belangrijke diensten bewezen.

Voor de Federatie moet allereerst zijn inzet genoemd worden voor de reizen van de klokkenvrienden. Samen met Constance heeft hij daar ontzettend veel tijd en energie aan besteed. Alleen wegens zijn verslechterende gezondheid heeft hij van die activiteit afscheid moeten nemen.

Met Franse Slag

Ook voor het museum in Schoonhoven hebben Louis en Constance Plessen bijzonder veel gedaan. Zij zijn daarvoor ook door het museum onderscheiden.

Als laatste grote actie kan worden genoemd de organisatie van de grote Comtoise-tentoonstelling "Met Franse Slag" en de daarbij behorende catalogus. Met name op het gebied van Comtoises was Louis een deskundige en dat is toen wel heel duidelijk gebleken.

Mevrouw Constance Plessen ontvangt de Salomon Coster Ere-penning uit handen van Erik Glasius, voorzitter Federatie Klokkenvrienden.

Glasius memoreerde vervolgens zijn goede herinneringen aan de samenwerking met het echtpaar Plessen bij de redactie van het TIJDSchrift. De kennis van Louis op gebied van de uurwerktechniek en zijn grote taalvaardigheid droegen bij uitstek bij aan de hoge kwaliteit en de goede leesbaarheid van het blad. Bovendien beschikte Louis over andere gaven die belangrijk zijn bij een blad, dat steunt op de bijdragen van vrijwilligers: hij was diplomatiek, hij was bijzonder consciëntieus en hij hield vol.

Nog vlak voor zijn overlijden was hij, in het ziekenhuis, bezig met het volgende nummer van TIJDSchrift. Wel had hij een praktisch gebrek, namelijk dat hij niet met de pc overweg kon maar daarin was dan weer Constance zijn onvervangbare steun.

Twee-eenheid

"Het is voor het eerst, en waarschijnlijk ook voor het laatst, dat de penning aan twee mensen samen wordt toegekend. Maar zij vormden in hun vele werk voor onze klokkenwereld een twee-eenheid.", aldus de Federatie-voorzitter.

De Salomon Coster Ere-penning is eerder toegekend aan Jim Veeren, oud-voorzitter van de Vereniging Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven, aan dr. Jan Jaap Haspels, oud-directeur van het Museum Van Speelklok tot Pierement en aan ir. Jan Boomsma, initiatiefnemer tot de Stichting Boomtime.

Bijzondere klokken bij Sotheby's

door: E.H. Glasius

Donderdag 15 mei was er weer de inmiddels traditioneel geworden voorbeziging van de komende veiling van klokken bij Sotheby's, geïnitieerd door de Dutch Section of the Antiquarian Horological Society, maar toegankelijk voor alle leden van de bij de Federatie aangesloten verenigingen. Als gebruikelijk was expert drs. Jos Meis van Sotheby's aanwezig om toelichting te geven en waar nodig de helpende hand te bieden bij het openen van kasten en uurwerken. En, even gebruikelijk, er was weer een hoop discussie over de ter veiling aangeboden stukken. Het evenement begint een echt trefpunt te worden voor verzamelaars en geïnteresseerden.

Ook dit maal werd een aantal bijzondere klokken getoond waarvan er enige hier afgebeeld en belicht worden.

Lepine 1830

Topstuk was ongetwijfeld de skeletklok toegeschreven aan de bekende Franse klokkenmaker Lepine. Dat stond echter niet op de wijzerplaat want deze was gesigeneerd "H.C. Gropengiesser in Hameln". Deze Duitse verkoper en reparateur vestigde zich in 1824 in Hameln (inderdaad, de plaats van de rattenvanger). Gropengiesser betrok zijn klokken van gerenommeerde makers en rekende zelfs leden van de Britse koninklijke familie, het Huis Hanover, tot zijn klanten.

De klok behoort tot een groep skelet-tafelregulateurs uit eind 18e/begin 19e eeuw die

Afb. 1.

namen dragen als Breguet, Lepine of Robin. Hun ontwerp en constructie lijkt veel op elkaar en er wordt dan ook wel verondersteld, dat ze alle door dezelfde maker zijn vervaardigd. Het meest in het oog springt het frame in de vorm van een Y en de horizontale armen waaraan de gewichten hangen. In het boek van Derek Roberts (Continental and

Afb. 2.

Afb. 3.

Afb. 4.

American Skeleton Clocks) worden diverse gelijkvormige regulateurs vermeld met als signatuur Lepine. Een ongeveer zelfde klok is in 2006 bij Christie's Parijs verkocht en deze was eveneens Lepine gesigineerd. Gezien deze aanwijzingen meent Sotheby's dat de nu aangeboden klok aan Lepine kan worden toegeschreven.

De klok is uitgerust met een 'coup perdu' echappement op een pennenrad. Door de bijzondere constructie geeft de secondewijzer echte seconden aan terwijl er toch een korte half-seconden slinger is toegepast.

De klok is voorzien van gaand en slagwerk met een duur van twee weken. Het in messing uitgevoerde uurwerk staat op een mahonie houten voet onder een glazen stolp. In de voet zijn twee uitsparingen aangebracht met luikjes die verdwijnen door de zwaarte van de gewichten die zo verder kunnen zakken.

Totale hoogte 57 cm.

(foto's 1, 2)

Hubert 1815

Eveneens voor de connaisseur (met gevulde beurs) was de vuurvergulde empire tafelreguleateur gesigineerd Hubert à Paris, gedateerd op circa 1815. De verfijnd uitgevoerde wijzerplaat is open gewerkt waardoor een deel van het uurwerk zichtbaar is met o.a. het grote sterrad dat aan de datumwijzer is gekoppeld. Erboven is een prachtig geëmailleerde maanindicatie aangebracht. Het uurwerk is uitgerust met een pennengang waarbij de boven verstelbare slinger op een mes rust.

De basis van de klok is voorzien van lieren, vinders en een, niet nader geduide, klassieke voorstelling. Het geheel staat onder een in messing gevatte glazen stolp op houten voet en heeft een hoogte van 49 cm.

Een vergelijkbare klok is afgebeeld in Europese Pendeluhren van Heuer & Maurice.

Deze klok werd afgeslagen op € 30.250

(foto 3)

Edward Wicksteed 1770

Een klok die waarschijnlijk een ander type verzamelaar aanspreekt, was lotnr. 440, een Engelse tafclklok met automatisch wisselend speelwerk. Van klassieke vorm maar met rijke uitmonstering van vergulde ornamenten.

Het uurwerk geeft naast de tijd ook de datum aan. Daarenboven zijn er kleine wijzerplaatjes voor slaan/niet slaan en een met een keuze uit zeven melodieën. Als er niet wordt gekozen, wisselen de wijsjes iedere 24 uur.

Door uit te gaan van zeven melodieën bereikte de maker dat er iedere dag van de week een andere muziekje is te horen. De automatische omstelling geschiedt in de periode tussen 12 uur en 6 uur 's morgens; in die periode zwijgt het speelwerk.

De klok met een wortelnoten kast is, voor een tafclklok, fors aan de maat met een hoogte van 67 cm.

De opbrengst bedroeg € 38.650

(foto 4)

Gerrit Rensman 1720

Ook voor de liefhebbers van Nederlandse klokken bood de veiling enige interessante stukken, zoals dit staande horloge, dat –gezien de signatuur (Gert Rensman fecit Zwol)- vooral inwoners of ondernemers uit de Overijsselse hoofdstad moet aanspreken.

De charmante wortelnoten kast is van ingetogen vorm en mist daarbij de pompeusheid die sommige Amsterdamse klokken kenmerkt. De kap wordt gesierd door drie eenvoudige verguld houten ornamenten in plaats van de meer gebruikelijke beelden.

De wijzerplaat vertoont een zodanig Engelse vormgeving dat de vraag rijst of deze niet compleet uit dat land is geïmporteerd. Het uurwerk met trekrepitie en afzonderlijke half uur bel doet weer meer Hollands aan, aldus kenner Jaap Zeeman. Volgens Morpurgo was Rensman een leerling van de bekende Zwolse maker Willem Bramer.

(foto 5)

Afb. 5.

MOUTHAAN ANTIEKE UURWERKEN

Speciaalzaak voor de restauratie & verkoop van antieke uurwerken,
is op zoek naar een:

KLOKKENMAKER M/V

Wat bieden wij: Een goed geoutilleerde werkplaats en een prettige werkomgeving in 't Gooi.

Wat vragen wij: Een vakdiploma, werk-ervaring, een niet-roker, flexibiliteit, vasthoudendheid, leergierigheid en een goed humeur.

Heb je zin, spreekt dit je aan?

Maak dan een afspraak en kom langs!

Ben je toe aan wat anders?

Schrijf een brief of stuur een e-mail!

Wil jij je eerst oriënteren?

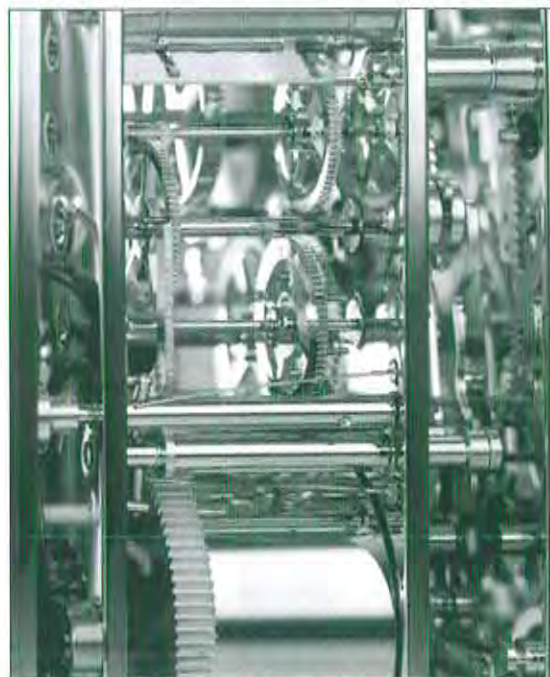
Bezoek dan onze website!

Of bel op en vraag naar Geert Mouthaan.

Adres:

Mouthaan Antieke Uurwerken,
Marktstraat 32, 1411 EA NAARDEN.
Telefoon: 035-694.08.43

WWW.MOUTHAANKLOKKEN.NL INFO@MOUTHAANKLOKKEN.NL

A. GAEMERS CHRONOMETRIE
*Exclusieve uurwerktechnieken
sinds 1877*

Specialist in het
taxeren, leveren, repareren en restaureren
van antieke en historische uurwerken.

Tevens een groot assortiment historische
uurwerken en onderdelen van de bekende
Zwitserse horlogemerken voorradig.

Bezoek onze website www.gaemers.nl
voor meer informatie.

Bij koninklijke beschikking
hofleverancier

openingstijden atelier donderdag en vrijdag van 12.00 tot 17.00 uur

Den Burghstraat 34

2275 TN Voorburg

telefoon: 070 3463868 fax: 070 3637982

e-mail: chronometrie@gaemers.nl

gecertificeerd register
takatour

VERENIGINGSNIEUWS ZAANDAM

door: W. van der Krogt

Ledenvergadering 2008

Op 19 april vond de Algemene Ledenvergadering van de Vrienden van het MNU plaats. Voor het eerst in mijn loopbaan als secretaris waren er niet genoeg zitplaatsen beschikbaar en moesten er extra stoelen aangesleept worden. Als bestuur prijzen we ons niet rijk door te denken dat dit het gevolg was van de agenda, want die is vrijwel elk jaar gelijk. De veiling na afloop is de grote publiekstrekker geweest. Tijdens deze veiling werden in rap tempo ruim 100 kavels geveild door veilingmeester Michiel van Hees, secretaris van het Stichtingsbestuur. De opbrengst, die bij het schrijven van dit stuk nog niet bekend was, komt in het geheel ten goede aan het museum.

De belangrijkste onderwerpen die tijdens de Algemene Jaarvergadering aan bod kwamen zijn:

- In verband met het voornemen van de Federatie Klokkenvrienden om met ingang van 2009 het blad TIJDSchrift in full colour te gaan uitbrengen, zal de contributie trapsgewijs worden verhoogd en wel als volgt: contributie voor 2009: € 22,50 en voor 2010: € 25,00.

- Door het aftreden van de heren H. Streumer en P. Tock en het aantreden van de heer J. Schoen is het aantal bestuursleden per saldo weer met een afgenomen. De samenstelling van het bestuur is nu als volgt:

W. van der Krogt - secretaris
C. Tishauser - penningmeester
H. Houkes - bestuurslid
J. Schoen - bestuurslid

Herhaalde oproep

Naar aanleiding van de mutaties binnen het bestuur wederom een oproep aan de Vrienden om zich beschikbaar te stellen voor het bestuur of voor het verrichten van een specifieke taak. Gelukkig heeft zich tijdens de jaarvergadering al één persoon gemeld voor het verrichten van hand- en spandiensten. Hopelijk vindt dit goede voorbeeld navolging, want alleen dan zijn wij in staat om meer te doen dan alleen op de winkel te passen.

Wilt u weten wat u voor de Vereniging kan betekenen, neem dan contact op met C. Tishauser (tel.: 0224-215081 of e-mail: tishauser@kpnplanet.nl) of met W. van der Krogt (tel.: 072-5346690 of e-mail: willemvdkrogt@hetnet.nl).

E-mail adressen

Voor het eerst dit jaar zijn aan zo'n vijftig Vrienden de stukken voor de jaarvergadering per e-mail toegezonden. Dit is allemaal goed verlopen en dus streven wij er nu naar om dit aantal te verdubbelen. Daarom bij deze het verzoek om uw e-mail adres aan ons door te geven. Dit kan zowel bij C. Tishauser (e-mail: tishauser@kpnplanet.nl) als bij W. van der Krogt (e-mail: willemvdkrogt@hetnet.nl). Met het doorgeven van uw e-mail adres bespaart u ons werk en geld.

Tot slot wens ik iedereen een fijne, zonnige en gezonde vakantie.

VERENIGINGSNIEUWS SCHOONHOVEN

door: ir A.M.J. Schueler

Op 26 april vond de algemene ledenvergadering plaats. De belangrijkste onderwerpen waren:

- De heer L. Warnaars is als adviseur tot het bestuur toegetreden;

- Aan de heer L. Plessen (postuum) en mevrouw C. Plessen is de Samuel Costerpenning uitgereikt wegens hun vele verdiensten in de klokkenwereld, (zie elders in dit nummer);

- Besloten is dat het TIJDSchrift in 2009 volledig in kleur zal verschijnen. Een kleine contributieverhoging valt in 2010 dan ook te verwachten;

- De concept-Statuten, het Huishoudelijk Reglement en het Reglement Commissie Reizen zijn goedgekeurd;

- De heer W. van Vliet trekt zich terug als voorzitter van de Sectie Reizen, het bestuur zoekt naarstig naar een opvolger.

Er worden drie werpgroepen geformeerd:

1. Een groep die de mogelijkheden onderzoekt van een catalogus van de vaste collectie en die daaraan uitvoering geeft.
2. Een "beoordelingscommissie" voor de restauratie van klokken uit de collectie.
3. Thematentoonstellingen achter in de klokkenzaal. Voor de eerste tentoonstelling is er al een thema (uurwerken en reizen/vervoer) en er is iemand die uurwerken ter beschikking wil stellen.

Wie wil aan een van de groepjes deelnemen of wie wil de volgende Reisorganisator zijn? Neem dan contact op met het secretariaat.

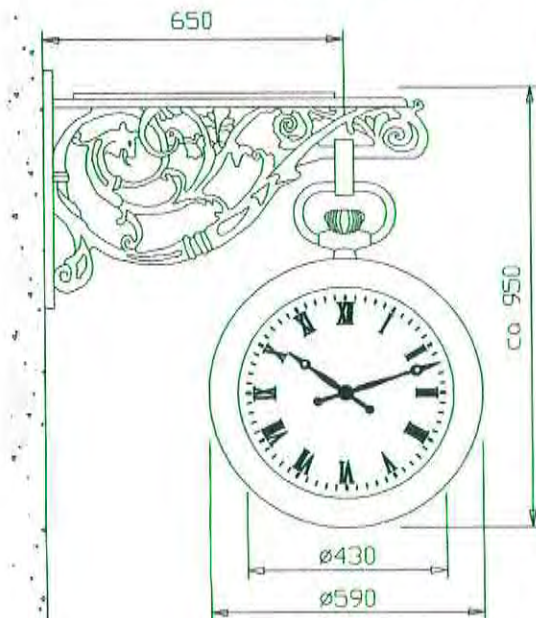
van Os Uurwerken

*Als een uurwerk meer
aangeeft dan alleen de tijd ....*

N.J.U. Erkend

*Verkoop van uurwerken - Reparatie en Onderhoud
Leverancier van buitenklokken*

Dubbelzijdige Boulevardklok

Hoogte : 3,40 m
Wijzerplaat : Ø 60 cm
Constructie : gietijzer
Kleur : antiek groen

Vestzakhorloge

Toepassing : Buitengebruik
Uitvoering : Dubbelzijdig DCF
Kroon en beugel : Messing uitvoering gepolijst
Verlichting : TL rond
Materiaal behuizing : Dubbelwandig aluminium
Kleur behuizing : Kleur Rall in overleg
Type wijzerplaat : Romeinse indeling
Kleur wijzerplaat : Wit met zwarte opdruk
Leesafstand : ± 75 meter
Voeding : 220 volt

van Os Uurwerken - Bisschopsmolenstraat 235 - 4876 AM Etten-Leur - Tel/Fax: 076-5037822
e-mail: van.os.uurwerken@planet.nl voor meer info: www.vanosuurwerken.nl

Heeft U nog vragen, wij zitten slechts één telefoontje van U vandaan

Lezing over ethiek in het uurwerkvak

De heer Chris Schouten, restaurateur van uurwerken te Mierlo hield na de algemene ledenvergadering een lezing over: "Mijn ethiek". De heer Schouten is op wat latere leeftijd met het uurwerkvak begonnen, veel lezen en doen (= leren) is zijn devies. Uurwerken zijn vaak toegepaste kunst; er zitten veel versieringen aan die verder gaan dan de gevraagde functie. En zo'n kunstwerk moet "omkeerbaar" worden gerestaureerd, zegt men dikwijls. Maar wat te doen met de technische verbeteringen die in de loop der tijd zijn aangebracht? Altijd terugrestaureren? Een eenduidig antwoord is hierop niet te geven. Het is niet nodig om restauraties met oude instrumenten te doen. Oude schroefdraad is vaak niet gesneden doch "geforceerd", en dat is te zien op de lichtbeelden. Een oude bout heeft soms twee gevijlde vlakken op de draad. Het gat waar de bout in zat was dan uitgelopen en om dat probleem te verhelpen heeft men op dat platte vlak gehamerd zodat de bout wat breder werd en daarmee passend. Ontbrekende messing delen worden op kleur gegoten en verder bewerkt. Van een aantal restauraties hebben we de stadia kunnen zien. Het aangaan van een voordracht over ethiek is net zoiets als het zich begeven op glad ijs, Chris Schouten heeft zich goed staande gehouden!

Algemene Jaarvergadering

Zaterdag 18 april 2009

De jaarvergadering van de Vereniging van Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven wordt gehouden op: 18 april 2009 in het museum, Kazerneplein 4

Aanvang: 11.00 uur

STUDIEGROEP OPENBARE TIJDSAANDUIDING (S.O.T)

door: Th. M. Schueler-Luijben

Op 16 mei werd de vergadering gehouden in Veldhoven, waarna een bezoek werd gebracht aan het Bijaardmuseum in Asten waarna aansluitend de Klokkengieterij Eijsbouts werd bezocht. Hier konden de aanwezigen het gietproces van bronzen klokken volgen na te zijn ontvangen door de heer Joost Eijsbouts.

In april hebben enkele personen van de studiegroep, als lid van de Deutsche Gesellschaft für Chronometrie, deelgenomen aan het jaarlijkse Symposium van de F.K.T. (FachKreis Turmuhren) te Stuttgart. Het was een interessant programma met o.a. de volgende bezichtigingen:

1. Een particuliere verzameling van 35 torenuurwerken in een bunker uit de 2e wereldoorlog.

De gastheer was de heer Hans Peter Kuban, die veel informatie gaf over de tentoongestelde uurwerken, waaronder een aantal zeer interessante stukken met een bijzonder gangstelsel. (zie afbeelding)

Bij punt 1.
Een speciaal gevormd ankerrad

2. Het astronomisch uurwerk uit 1589 in het oude Raadhuis van Esslingen am Neckar. Na een omvangrijke restauratie door Klaus Ferner is het oude uurwerk weer geïnstalleerd. De bereikbaarheid van dit uurwerk is zeer goed. Zelfs de vele figuren zoals bijv. de voorgestelde figuren van de dagen van de week konden van zeer nabij bewonderd worden. Ook dit oude raadhuis is prachtig gerestaureerd, maar over de restauratie van het uurwerk ontstond enige discussie.

Bij punt 2.
Raadhuis Esslingen

3. De *Harmonicaes Mundi* te Berkheim. Naast de diverse tijdaanduidingen over de hele wereld werden de maanstand en de stand van het universum zeer gedetailleerd weergegeven, inclusief de dierenriem en andere symbolen. Professor Dr. Scheurenbrand gaf een uitvoerige uitleg van dit vanuit Frankfurt aangestuurde astronomische uurwerk.

4. Een torenuurwerk uit 1758 In het Schloss Ludwigsburg van Christian Schneegans.

De heer Kuban gaf uitleg bij dit grote, "barokke" uurwerk met prachtige hoekornamenten. In het slot zelf werd aansluitend een rondleiding ge-

Venema Antiques

IN- EN VERKOOP VAN O.A.:

**KLOKKEN
SCHILDERIJEN
MEUBELEN**

Rijksweg 17
6996 AA Drempt / Holland

Telefoon 0313 - 412537
E-mail: janvenema@planet.nl

Openingstijden:
maandag / vrijdag
9.00-18.00 uur
zaterdag
9.00 - 16.00 uur

M.H. Schreurs, antiquair

RIJKSGEDIPLOMEERD UURWERKMAKER
STADSUURWERKMAKER

Catharinastraat 40-42
4811 XJ BREDA
Tel./Fax +31 (0)76 5219024

Geopend:
maandag t/m vrijdag 09.00 tot 18.00 uur en zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur

ven, die eindigde in de wijnkelder. Uit een gigantisch wijnvat van 90.000 liter werd zowel witte als rode wijn geschonken.

Bij punt 4.
Torenuurwerk Schloss Ludwigsburg

5. Zaterdagmiddag brachten we een bezoek aan het *Württembergisches Landesmuseum*, waar men een "Hörz"-torenuurwerk kon bekijken en de bijzondere creaties van Phillip Matthäus Hahn. Ook de vele Renaissance uurwerken werden met veel respect bewonderd.

6. De lezingen werden o.a. verzorgd door:
Geoff Sykes (GB) over "Old English Turret clocks";

Klaus Ferner (BRD) over "de restauratie van het astronomisch uurwerk van het Raadhuis in Esslingen";

Dr. Ing. Marisa Adomini (It.): "Wijzerplaten ingebruik in Italië door de eeuwen heen";

Thomas Muff (Ch) over "een smeedijzerentorenuurwerk uit 1672" en

Dr. P.T.R. Mestrom (NL) gaf een voordracht over "Uurwerken in beide Limburgen (NL en Blg)".

Het was voor de vijfde maal dat een lid van onze studiegroep een lezing gaf tijdens dit jaarlijks symposium. Voor 2009 gaan leden uit onze groep dit symposium organiseren in het zuidelijke deel van Nederland en mogelijk België.

Meer informatie: Walther Brouns, coördinatie van de S.O.T. (Telefoon: (0031) (0) 77 4748288
E-mail: walther.brouns@wxs.nl).

MUSEUMNIEUWS ZAANDAM

door: C.A. Grimbergen

Nieuw seizoen:

Vanaf 1 april is het Museum weer 6 dagen per week geopend: Dinsdag t/m Zondag tussen 11.00 – 17.00 uur.

Tentoonstelling:

Het Museum organiseert najaar 2008 (september tot november) een thematentoonstelling over de Nederlandse bijdrage aan de ontwikkeling van de scheeps-chronometer ten behoeve van plaatsbepaling op zee. Het thema luidt: "*Het vinden der Lenghten van Oost en West; Nederlandse bijdragen aan de tijdmeting op zee en de cartografie*". De expositie laat aan de hand van documenten (publicaties, kaarten, enz), modellen en objecten (horloges, chronometers) de ontwikkeling van de 16e tot en met de 19e eeuw zien. De tentoonstelling sluit aan bij het thema "Verleden van Nederland" en belicht met name de rol van Christiaan Huygens en de Noord-Hollandse wiskundige Dirck Rembrandt van Nierop, die de belangrijkste Nederlandse bijdrage in de Gouden Eeuw verpersoonlijken. De titel verwijst naar de publicaties "Op de Vinding der Lengte Oost en West" (Van Nierop, 1659) en "Kort Onderwijs aengaende het gebruyck der Horologien tot het vinden der Lenghten van Oost en West" (Huygens, 1665).

Vanaf de Renaissance nam de scheepvaart over de wereldzeeën toe. Vaak ging dat op goed geluk, want een groot probleem bij de zeevaart was de plaatsbepaling. Daardoor waren er ook geen nauwkeurige kaarten beschikbaar. De Friese wiskundige *Gemma Frisius* (1508-1555) stelde reeds in 1530 voor een nauwkeurige tijdmeter te ontwikkelen om dit probleem op te lossen. In 1600 schreef de Staten-Generaal een prijsvraag uit tot het bepalen van de lengtegraad op zee. Nadat *Christiaan Huygens* (1629-1695) in 1656 het slingeruurwerk had ontwikkeld, richtte hij zich in 1664 op het ontwerp van een zee-uurwerk met slinger. De Haagse uurwerkmaker *Severijn Oosterwijck* vervaardigde hiertoe een experimenteel uurwerk, dat in 1665 werd getest. Een volgend experiment vond plaats in 1687 aan boord van het schip de "Alcmaer". Bij deze test maakte Huygens gebruik van een Europese paskaart, vervaardigd door *Dirck Rembrandt van Nierop* (1610-1682) uit Nieuwe Niedorp.

Hoewel Huygens zelf een belangrijke bijdrage leverde aan de ontwikkeling van de balans met balansveer om de gang van uurwerken te regelen, kwam hij er niet op deze te gebruiken voor tijd-

v.d. GEVEL FOURNITUREN & GEREEDSCHAPPEN

- Fournituren voor zowel moderne als antieke klokken
- Alle handgereedschappen en machines.
(o.a. het gehele Bergeon-assortiment)
- Schoonmaakvloeistoffen.
- Zeer groot assortiment opwindveren.
- Complete uurwerken.

VOF v.d. GEVEL FOURNITUREN & GEREEDSCHAPPEN

Zellerstraat 102
5011 ES Tilburg
Telefoon: 013-4553963
Fax: 013-4553225

meting op zee. Uiteindelijk zou het de Engelse uurwerkmaker **John Harrison** (1693-1776) zijn die als eerste een betrouwbaar scheepsuurwerk met balans vervaardigde, waarmee het probleem van de lengtegraad-bepaling werd opgelost. De geboorte van de scheepschronometer was hiermee een feit. In de tweede helft van de 18e eeuw verliep de ontwikkeling naar de moderne scheepschronometer snel. Hierbij speelde onze landgenoot **Willem Snellen** (1727-1791) uit Dordrecht een rol.

Tussen 1787 en 1850 bracht een Lengtegraad-commissie, in opdracht van de Nederlandse overheid, de Nederlanden en de overzeese gebiedsdelen in kaart m.b.v. driehoekmeting. Scheepschronometers werden geijkt door de Leidse sterrenwacht o.l.v. professor **F. Kaiser** (1808-1872). De Nederlandse uurwerkmaker die in 1806 als eerste in serie bruikbare scheepschronometers naar Engels model vervaardigde, was **Herman Friedrich Knebel** (1770-1829). Daarnaast vervaardigde Knebel ook astronomische uurwerken. De belangrijkste Nederlandse leverancier van astronomische uurwerken was evenwel **Andreas Hohwü** (1803-1885), die 13 exemplaren vervaardigde voor de Nederlandse overheid. Hohwü leverde voorts exclusief scheepschronometers aan de Nederlandse Marine.

De ontwikkeling van de tijdmeting legde de basis voor een steeds strakker netwerk van wereldwijd gecoördineerde tijden. De cartografie, de betrouwbaarheid van de scheepvaart en de internationale handel deden hiermee hun voordeel.

(zie ook *"Het astronomisch pendule-uurwerk als basis voor de 19e eeuwse cartografie"*, *TIJDSchrift* 08/1)

In memoriam:

Afgelopen 18 januari is Ted Crom op 88-jarige leeftijd in Florida overleden. Theodore Crom was de expert op het gebied van uurwerkmakers-gereedschap, bekend vanwege zijn vijf lijvige boeken over dit onderwerp, die hij in de loop van de 80-er jaren heeft geschreven. Bij de voorbereiding van de tentoonstelling "Over Raderen en Rondsels", die door het Museum van het Nederlandse Uurwerk van april tot oktober 2002 werd georganiseerd, is dan ook uitgebreid van deze expertise gebruik gemaakt bij het exposeren van de collectie uurwerkmakersgereedschap van Tjeerd de Jong. Onze (brutale) uitnodiging voor een presentatie in Zaandam resulteerde in een spontane acceptatie en velen van u zullen zich de voordracht in de Verkadezaal herinneren met een inleiding van Ted's vriend Hans van der Kamp en de ondersteuning van zoon Gary bij de powerpointpresentatie. Ik herinner mij speciaal het bezoek in Hilversum aan Wim van Aken (zie *TIJDSchrift* 2000, nr 2, pag. 19), waarbij ik Ted Crom begeleidde. Het was heel ontroerend om het

wederzijdse respect voor kennis en vakmanschap van beide oude vrienden te ervaren en het besef dat het waarschijnlijk hun laatste ontmoeting zou zijn (ook Wim van Aken is inmiddels overleden, zie *Antiquarian Horology*, juni 2005). Door Ted Crom en zijn bezoek aan Nederland is de belangstelling voor de techniek van het uurwerk maken hier en internationaal sterk gestimuleerd; een grote verdienste van een groot expert.

Veiling:

Het Museum van het Nederlandse Uurwerk (MNU) organiseerde op zaterdag 19 april, in samenwerking met de Vereniging van Vrienden van het MNU, een veiling van (vooral) Schwarzwaldse uurwerken. Onder leiding van veilingmeester Michiel van Hees werd er vooral geboden op de lager geprijsde stukken, waardoor vele kopers voor betrekkelijk weinig geld met hele aardige restauratieprojecten naar huis terugkeerden. Ongeveer 75% van de kavels is verkocht.

Tentoonstelling "West-Friese Stoelklokken":

Zoals in *TIJDSchrift* 07/4 werd aangekondigd, wordt er overwogen om in 2009 een tentoonstelling te organiseren over vroege Nederlandse stoelklokken, waarbij Jan Willem Voogd als contactpersoon optrad. Door omstandigheden heeft Jan Willem moeten afzien van zijn bestuurswerkzaamheden en dientengevolge ook van zijn bemoeienissen met deze tentoonstelling. Er is inmiddels een tentoonstellingswerkgroep in het leven geroepen waarvan ondergetekende als contactpersoon zal optreden. Er is al een behoorlijk aantal positieve reacties op de oproep in *TIJDSchrift* en er lijkt voldoende materiaal beschikbaar om een dergelijke tentoonstelling te laten plaatsvinden. Mochten er nog personen zijn die geïnteresseerd zijn om bruikleengever voor deze tentoonstelling te worden, dan kunnen zij alsnog contact opnemen met het museum.

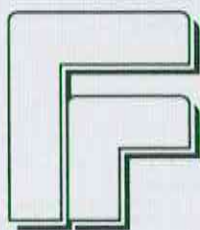
Digitale boekenwinkel:

Zoals ook al vermeld in het vorige Museumnieuws, is er op onze website www.mnuurwerk.nl, onder het kopje "Museum Shop", een lijst te vinden (evt te downloaden) met boeken over uurwerken (672 banden), die via het museum zijn te verkrijgen. Het gaat om boeken van hoge kwaliteit over allerlei onderwerpen uit het aandachtsveld uurwerken en horloges. U kunt de boeken ook tijdens de openingsuren in het Museum komen inzien.

De Boekenhoek:

Voor wie meer wil weten over Schwarzwaldse klokken is uitgebreide literatuur beschikbaar. In nevenstaand kaderartikel wordt een aantal boeken over dit onderwerp toegelicht. In een volgend nummer van *TIJDSchrift* zal worden ingegaan op boeken die een ander onderwerp uitdiepen.

Friederichs, uw partner in winkel en werkplaats.

FRIEDERICHS BV

**HORLOGE & KLOK
FOURNITUREN**

TOSHIBA BATTERIJEN

ESA RUILUURWERKEN

**GOUD & ZILVER
FOURNITUREN**

**GEREEDSCHAPPEN
& MACHINES o.a.**

**ELMA
BERGEON
METTLER
GREINER-VIBROGRAF
HERAEUS
RENFERT
ETIC
MULTIFIX
WALDMAN**

**WEKKERS, KLOKKEN
& HORLOGES o.a.**

**KIENZLE
PETER
ESGE
SCHMECKENBECHER
HANHART
EUROPA
ELITE
SCHMID-SCHLENKER
BARIGO
CLAUDIO CALLI**

**HAGERTY
ONDERHOUDS-
MIDDELEN VOOR
GOUD EN ZILVER**

Stand Jaarbeurs
Beatrixgebouw 2E 515.
Tel.: (030) 2941501
Fax: (030) 2944214

Nijverheidsweg 15,
Postbus 16,
2100 AA Heemstede
Tel.: (023) 5232723
Fax: (023) 5232740

Gegevens over het museum zijn ook te vinden op het INTERNET via de website van het Museum: www.mnuurwerk.nl en via de website van de Horological Foundation: <http://zaandam.klokkenmuseum.info/>.

Museum van het Nederlandse Uurwerk
Zaanse Schans – Zaandam
Tel.: 075-61 79 769.
Openingstijden:
Dinsdag t/m Zondag 10.00 – 17.00 uur

Historische gegevens van Nederlandse uurwerken en voorbeelden uit museale en particuliere collecties zijn te vinden op de website www.tijdvoorklokken.nl.

BOEKEN IN BEELD

Schwarzwalder klokken

Op 19 april werd er in het Museum van het Nederlandse Uurwerk een veiling gehouden van Schwarzwalder klokken. Wat opviel, was dat de aanwezigen wel bekend waren met de klokken uit het Zwarte Woud en die zeker ook wel wisten te waarderen als knutselobject, maar dat de meer bijzondere klokken in de veiling niet de aandacht kregen die ze verdienden. Hoog tijd voor een injectie van kennis over Schwarzwalder klokken.

Veel serieuze verzamelaars dragen de Schwarzwalder niet zo'n warm hart toe. Ten onrechte, want er is veel diversiteit en de klokken uit het Schwarzwald laten als geen ander de snelle technologische ontwikkeling in de 19e eeuw zien. En laten we niet vergeten dat deze klokken het voor het eerst mogelijk maakten dat brede lagen van de bevolking de tijd in huis kregen. In verhouding tot de Duitse prijzen zijn er in Nederland vaak nog koopjes te halen voor wie weet waar het om gaat.

Wie meer wil weten over Schwarzwalder klokken kan putten uit een uitgebreide literatuurlijst. Over geen klokkenindustrie zijn zoveel boeken verschenen als over die uit het Zwarte Woud. Hieronder wordt een beperkt aantal boeken over dit onderwerp toegelicht.

De eerste kennismaking

Voor wie iets voelt voor een eerste oriëntatie op Schwarzwalder klokken zijn de volgende boeken geschikt.

Jüttemann Schwarzwälder Uhren (1991) Medium - 72 pagina's ****

De meeste typen Schwarzwalder klokken in één bescheiden boekje bij elkaar. Een goede inleiding met veel kleurenfoto's. Geschreven in het Duits, Engels en Frans. Dit is het meest aan te raden beginnersboek met veel beeldmateriaal, waarvan een behoorlijk deel in kleur.

Tyler Black Forest Clocks (1977) Small - 120 pagina's ***

En ook bij de Schwarzwalder klokken slaat E. John Tyler toe. Een vlot geschreven en evenwichtige behandeling vanuit Engels perspectief, met een praktische kijk en aandacht voor techniek en restauratie. Het boek dateert van 1977 en dat is te zien aan het fotomateriaal. Weinig kleur. Wel in het Engels, wat voor sommigen een pre kan zijn.

Ortenburger Black Forest Clocks (1991) Large - 268 pagina's ***

Een royaal uitgegeven boek met veel afbeeldingen, voornamelijk in zwart-wit. Overzichtelijke presentatie naar regio. De tekst van Ortenburgers boek is bijna een samenvatting van Bender, maar dan in het Engels. Met een prijzenlijst.

Jüttemann Die Schwarzwalduhr (1978 2^e editie) Medium - 272 pagina's ****

Het standaardboek van deze veelschrijver. Al wat ouder, voornamelijk zwart-witte foto's, maar onovertroffen in de uitleg van de techniek van gaande werken, slagwerken en mechanieken. De tweede editie is duidelijk uitgebreider dan de eerste.

TOINE DAELMANS LUIDKLOKKEN & TORENUURWERKEN

Wevestraat 30
5708 AG Helmond (Stiphout)
Telefoon: 0492-545577
Email: info@daelmans.com

Reparatie, revisie, verkoop
en levering van luidklokken
& torenuurwerk-installaties

Een stap verder

Als de eerste kennismaking met boeken over Schwarzwaldse klokken is bevallen, is er mogelijk behoefte aan meer. De volgende boeken komen daaraan tegemoet.

Bender Die Uhrenmacher des hohen Schwarzwaldes, deel 1 (1998 4e editie) Medium - 554 pagina's
****

Het klassieke werk, dat steeds maar weer herdrukt wordt; nu in de vierde editie. Boektechnisch inmiddels wel wat achterhaald (veelal in zwart-wit geïllustreerd), maar zeer volledig. Alle latere schrijvers hebben wel wat van Bender overgeschreven. De oudere edities zijn wat dunner dan de latere. Er is ook een deel 2, dat veel documentaire informatie bevat en nooit is herdrukt. Dit is duur voer voor de doorgewinterde liefhebber.

Kahlert 300 Jahre Schwarzwälder Uhren (1986) Medium - 268 pagina's ****

De hele geschiedenis van de klokkenindustrie in het Zwarte Woud van 1700 tot 1950 in één boek. Beetje saai, met vrij weinig fotomateriaal in zwart-wit, maar gedegen en voor velen een eye-opener wat betreft de sociaal-economische kant van de zaak. Niet bedoeld voor wie alleen maar iets over klokken wil lezen.

Schaaf Schwarzwalduhren (1988 2e editie) Large - 213 pagina's *****

Mijn lievelingsboek over Schwarzwaldse klokken. Schaaf is een vakman. Het boek behandelt de verschillende kloktypen volledig, maar toch beknopt en is met bijzonder veel zorg in kleur geïllustreerd. Weinig overlap met het beeldmateriaal in andere boeken en ook goede foto's van het mechaniek. En met een makerslijst!

Kloktypen

In het Schwarzwald is een grote verscheidenheid aan klokken gefabriceerd. Een aantal van die typen is de eer ten deel gevallen van een afzonderlijke publicatie, waarin alle aspecten diepgaand aan de orde komen. Vijf van deze publicaties worden hierna beschreven.

Mühe/Kahlert/Teche Wecker (1991) Small - 194 pagina's ***

Wie zich geen goedkope klok uit het Schwarzwald kon permitteren, kon sinds het einde van de 19e eeuw toch in elk geval nog een goedkope wekker kopen. Dit boekje geeft een overzicht van de ontwikkeling van de Schwarzwaldse wekker in de 19e en 20e eeuw. De wekkers zijn niet ieders smaak, maar het boekje is de moeite waard.

Mühe/Kahlert/Teche Kuckucksuhren (1988) Small - 114 pagina's ***

Een compleet overzicht van de ontwikkeling van het beroemdste product van het Zwarte Woud in kort en zeer betaalbaar bestek. Goed geïllustreerd, maar wel voornamelijk in zwart-wit.

Jüttemann Schwarzwälder Flötenuhren (1991) Medium - 164 pagina's ****

Geen verrassingen bij Jüttemann. Dezelfde grondige technische aanpak als in *Die Schwarzwalduhr*, maar dan gericht op klokken met orgelspelwerken. Dezelfde bescheiden aanpak qua fotomateriaal. Maar een onmisbaar boek voor wie interesse heeft in deze indrukwekkende apparaten.

Jüttemann Figurenhren aus dem Schwarzwald (1998) Medium - 168 pagina's ****

De titel zegt het al. Een boek in dezelfde trant als *Die Schwarzwalduhr*, maar dan diepgaand gericht op klokken met mechanieken. Knödelfresser, soldaten op wacht, Kapucijners, dansende paartjes, wat je maar bedenken kunt. En meer. Niet alleen onmisbaar voor de liefhebber (ook die van Friese klokken met een mechaniek), maar ook verbijsterend voor wie er kennis van wil nemen.

Schaaf Holzräderuhren (1988) Large - 222 pagina's *****

Weer zo'n buitengewoon zorgvuldig en prachtig geïllustreerd boek van Berthold Schaaf, deze keer ook nog eens uitgegeven door Callwey. Het behandelt klokken met houten raderwerken uit alle windstreken, maar natuurlijk vooral uit het Schwarzwald. Dit zijn gewilde klokken, waar dan ook veel mee gerommeld is. Zorg dat u goed geïnformeerd op pad gaat! Het beste boek over dit onderwerp, een topboek waarvan de prijs helaas ook aardig top geworden is.

Een stap verder

Als de eerste kennismaking met boeken over Schwarzwaldse klokken is bevallen, is er mogelijk behoefte aan meer. De volgende boeken komen daaraan tegemoet.

Bender Die Uhrenmacher des hohen Schwarzwaldes, deel 1 (1998 4e editie) Medium - 554 pagina's
****

Het klassieke werk, dat steeds maar weer herdrukt wordt; nu in de vierde editie. Boektechnisch inmiddels wel wat achterhaald (veelal in zwart-wit geïllustreerd), maar zeer volledig. Alle latere schrijvers hebben wel wat van Bender overgeschreven. De oudere edities zijn wat dunner dan de latere. Er is ook een deel 2, dat veel documentaire informatie bevat en nooit is herdrukt. Dit is duur voor de doorgewinterde liefhebber.

Kahlert 300 Jahre Schwarzwälder Uhren (1986) Medium - 268 pagina's ****

De hele geschiedenis van de klokkenindustrie in het Zwarte Woud van 1700 tot 1950 in één boek. Beetje saai, met vrij weinig fotomateriaal in zwart-wit, maar gedegen en voor velen een eye-opener wat betreft de sociaal-economische kant van de zaak. Niet bedoeld voor wie alleen maar iets over klokken wil lezen.

Schaaf Schwarzwalduhren (1988 2e editie) Large - 213 pagina's *****

Mijn lievelingsboek over Schwarzwaldse klokken. Schaaf is een vakman. Het boek behandelt de verschillende kloktypen volledig, maar toch beknopt en is met bijzonder veel zorg in kleur geïllustreerd. Weinig overlap met het beeldmateriaal in andere boeken en ook goede foto's van het mechaniek. En met een makerslijst!

Regionaal

Een trend van de laatste jaren is het uitbrengen van boeken over bepaalde plaatsen of regio's. In deze boeken vindt u diepgaander informatie over de plaatselijke makers en, omdat ze geproduceerd zijn naar hedendaagse normen, veel beeldmateriaal in kleur en op goed formaat.

Kurz 200 Jahre Schwenninger Uhren (1965) Large - 334 pagina's ***

De volledige geschiedenis van het klokkenmaken in Schwenningen tot halverwege de 20e eeuw. Het boek dateert uit 1965, en dat is te zien aan de uitvoering. Niet al te veel afbeeldingen, en dan nog klein en in zwart-wit ook. Wel veel informatie over de plaatselijke fabrikanten Bürk, Mauthe en Kienzle.

Kramer e.a. Lenzkircher Uhren (2001) Large - 190 pagina's ***

Niet een echt regionaal boek, want het gaat uitsluitend over de Actiengesellschaft für Uhrenfabrikation in Lenzkirch. De beroemdste voormalige klokkenfabrikant in het Schwarzwald, waarvan de klokken opnieuw zeer gewild zijn. Een goed geproduceerd boek met veel afbeeldingen in kleur.

Aldinger e.a. In die neue Zeit (1999) Large - 168 pagina's *****

Een boek over de geschiedenis van de klokkenmakerij in Neustadt en omgeving. Weer een smaakvol gepresenteerd boek met veel kleurenafbeldingen. Bekende namen zijn hier Furderer & Jägler, Winterhalder & Hofmeier en Sorg. Verder speciale aandacht voor de plaatselijke muziekklokkenmakers en wijzerplaatschilders.

Blender e.a. Auf der Höhe (2002) Large - 196 pagina's *****

De geschiedenis van de klokkenmakerij in de regio Eisenbach. Een verzorgd boek met veel kleurenillustraties. De Eisenbacher klokkenindustrie is altijd tamelijk kleinschalig gebleven. Veel over Johann Baptist Beha, maar ook materiaal over andere makers, zoals Rupert Maurer.

Von der Geest e.a. Made in Furtwangen (2003) Medium - 204 pagina's ***

Uitgave van het Deutsches Uhrenmuseum in Furtwangen. Gaat over de geschiedenis van de klokkenmakerij in Furtwangen en Neukirch, tot ver in de 20e eeuw. Makers als de gebroeders Ketterer, Lorenz Bob, Lorenz Furtwängler, Gordian Hettich, Emilian Wehrle, Badische, Union. Rijk geïllustreerd, veelal kleurenfoto's.

Het merendeel van deze boeken is momenteel niet in druk, maar wel gebruikt in de handel. De regionale boeken zijn wat moeilijker verkrijgbaar. Ruim de helft van de genoemde titels is in voorraad in de boekenwinkel van het MNU; zie daarvoor het aanbod op www.mnuurwerk.nl.

De klokkenboekendichtheid van het Zwarte Woud is hoog en er zijn nog veel meer titels. Als een boek nu niet voorhanden is, meld dan uw belangstelling. We gaan graag voor u op zoek!

door: Gemke W.M. Jager

2008 goed gestart

Het jaar 2008 is voor het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum prima gestart. Het individuele bezoek nam toe, dankzij de tentoonstelling Klokken als Kunstwerken. Begin mei is deze succesvolle expositie geëindigd; alle tachtig klokken zijn weer terug bij de eigenaar. Ook het groepsbezoek vermeerderde aanzienlijk dankzij een goede deal met een Amerikaanse reisorganisatie, die diverse malen met zijn cruiseschepen in Schoonhoven aanmeerde. Wij ontvingen in totaal 1.684 Amerikanen met een Engelse rondleiding, waarbij het verhaal over de historie van de tijdmeting er als gesneden kock inging. De inzet van de vele vrijwilligers was weer top! De speciaal tentoongestelde wandklok van A. Coleman, Savannah, ca 1860, afkomstig uit hun eigen vaderland, ondervond grote waardering.

Nieuwe projecten

Het Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum is uitgenodigd deel te nemen aan een dynamiseringsproject, gesubsidieerd vanuit het VSB fonds. Het is een publieksgericht project. In het volgende nummer hopen wij er meer over te kunnen vermelden. Het museum heeft een subsidieverzoek ingediend voor een informatieplan bij Senter Novem. Hiermee hoopt het museum zijn collecties te kunnen digitaliseren en ze voor een groot publiek te kunnen ontsluiten. Tevens is daarmee dan het virtuele deel van het Kenniscentrum verwezenlijkt. Onze conservator Rosalie van Egmond heeft in dit kader contact gehad met collega-musea: het Museum van het Nederlands Uurwerk en Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement, die beide al verder zijn in het digitaliseringstraject.

Schenking boeken

Klokkenvriend, de heer H.W. van der Wyck, heeft onlangs zijn complete klokkenboeken-bibliotheek, die hij de afgelopen veertig jaar met veel liefde en kundigheid heeft verzameld, geschonken aan de Stichting Museum en Archief van Tijdmeetkunde. Wim van Vliet en Gemke Jager hebben de boeken bij hem thuis opgehaald en thans vullen ze de bibliotheek in het Schoonhovense Kenniscentrum prachtig aan.

Betere communicatie

Met de toetreding van Loek Schueler als voorzitter van de Vereniging van Vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven tot het Museumbestuur, wordt gestreefd naar een betere communicatie tussen Vrienden en Museum. Begin april vond een inspirerend gesprek plaats

tussen een afvaardiging van het bestuur van de Klokkenvrienden en Gemke Jager. Minstens tien enthousiaste plannen werden besproken waarbij Vrienden en Museum iets voor elkaar kunnen betekenen. In de jaarvergadering is er verslag van gedaan en zijn de Vrienden opgeroepen bijstand te verlenen.

Tijdmeting in de sport

Met de Olympische Spelen in het vooruitzicht tracht het museum op korte termijn een presentatie te verwezenlijken achter in de Klokkenzaal over tijdmeting in de sport. In samenwerking met Omega probeert het museum dit thema met historische documentatie te visualiseren. Te zien zijn verder horloges uit de eigen collectie, aangevuld met horloges van enkele particuliere verzamelaars. De expositie is gepland tijdens de zomermaanden 2008.

30 jaar thuis in Schoonhoven

Het was op 11 april jl alweer 30 jaar geleden dat het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum door prinses Margriet in Schoonhoven werd geopend. Onder het motto '30 jaar thuis in Schoonhoven' besteedt het museum dit jaar aandacht aan dit jubileumjaar. De aftrap is gegeven door de burgemeester van Schoonhoven, D.W. de Cloe, die tijdens zijn openingstoespraak van de Nationale Zilverdag op 12 mei jl, het museum hartelijk feliciteerde. Dankzij samenwerking met de Gemeente Schoonhoven was het museum die dag gratis toegankelijk. Het leverde, ondanks de zomerse temperaturen, 2.105 bezoekers op! Iedere dertigste bezoeker van het museum ontving tijdens de Zilverdag een leuke verrassing.

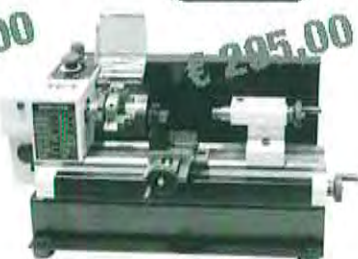

Een van de vele dertigste bezoekers van het museum ontvangt een cadeautje tijdens de Nationale Zilverdag t.g.v. "30 jaar thuis in Schoonhoven".

VDH

MACHINES &
GEREEDSCHAPPEN B.V.

Texasdreef 8
3565 CL Utrecht
Telefoon: (030) 296 32 70
Fax: (030) 293 66 00

E-mail: info@vdh bv.nl
www.vdhbv.nl
K.v.K. Utrecht 30121202
BTWnr. NL 8027.99.590.B01

 <p>BF-16 € 695,00</p>	 <p>BF-20 € 995,00</p>	 <p>BF-20L € 1095,00</p>	 <p>F1200E € 2250,00</p>
 <p>D6000 € 3650,00</p>	 <p>D180 € 799,00</p>	 <p>BD-8 € 1195,00</p>	
 <p>JWBS-9 € 189,00</p>	 <p>JDP-8 € 115,00</p>	 <p>JSS-16 € 110,00</p>	 <p>D4000 € 2695,00</p>
 <p>JDM-1 € 450,00</p>	 <p>JDM-2 € 1350,00</p>	 <p>JDM-3 € 1595,00</p>	 <p>BD-3 € 295,00</p>
 <p>D210 € 250,00</p>	 <p>HVBS-34 € 395,00</p>	 <p>Profiform 200 € 695,00</p>	 <p>Profiform 320 € 1350,00</p>

Alle prijzen zijn inclusief BTW. Voor technische specificaties zie onze website www.vdhbv.nl

Zuid Duits / Zwitserse hangklok, circa 1600
h. 49cm, b. 22cm, d. 24cm.

TOEBOSCH

ANTIQUES

BLARICUM

SPECIALISTS IN CLOCKS, MUSICALBOXES AND BAROMETERS

Inkoop/Verkoop

MARCEL TOEBOSCH

Dorpsstraat 1
1261 ES Blaricum
Tel. +31 (0)35-5384090
Fax +31 (0)35-5384091
Mob. +31 (0)653-211641

www.toeboschantiques.com
info@toeboschantiques.com

Antiek import Budde

ANTIEKE KLOKKEN

*BOULLE inleg-techniek, VERGULDEN, VERZILVEREN,
LAQUE-doré en PATINEREN*

INKOOP - VERKOOP - RESTAURATIE

Biesterweg 74 - Eindhoven, Telefoon 040-2115764

Een Franse Lodewijk XV 'corne verte' console klok

VERKOCHT VOOR €18.250, AMSTERDAM MEI 2008

Sotheby's

EST. 1744

Clocks

INLICHTINGEN JOS MEIS 020 550 2229 | DE BOELELAAN 30 1083 HJ AMSTERDAM | SOTHEBYS.COM